

УДК 343.851

Я.В. СТУПНИК, Ужгородський національний університет

ПОНЯТТЯ І СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Ключові слова: механізм протидії злочинності, наркозлочинність, система і структура, елементи, ознаки, компоненти, аналіз

В умовах формування правової держави актуальним є завдання удосконалення механізму управління всіма сторонами життя суспільства. Існує нагальна потреба подальшого розвитку демократичних засад життєдіяльності, в основі якої повинні бути, насамперед, удосконалення законодавства, зміцнення правопорядку, підвищення дисципліни й законності. Тому в юридичній і спеціальній літературі досить широко використовується така правова категорія, як «механізм».

О.М. Литвинов справедливо стверджує, що механізм протидії злочинності для вітчизняної кримінології – достатньо нова категорія, яка на сьогоднішній день серйозному науковому аналізу не піддавалася. Окремі спроби вивчення не носили концептуального характеру, були розрізненими і безсистемними [1, с.84–85].

В той же час слід визнати, що раніше дана проблема привертала увагу вчених в аспекті управління протидією злочинності. Так, А.Е. Жалинський стверджував, що для управління процесом (попередження злочинів – Я.С.) і вдосконалення його методів необхідно мати уяву про витoki цього процесу, про соціальні явища, що породжують і підтримують його, тенденції розвитку тощо. Це досягається шляхом аналізу механізму попередження злочинів і його закономірностей [2, с.47].

Г.А. Аванесов вважав, що саме завдяки механізму профілактика злочинів стає керуваним процесом. Останній є похідним від організаційної структури профілактики злочинів,

що відображає дану систему в цілому і окремі її елементи. Вона також втілює в собі певну стійкість зв'язків між суб'єктами профілактики (в рамках системи цих суб'єктів) і «замикає» їх на відповідні об'єкти (систему об'єктів). При цьому неминуче постає питання про зміст профілактики (методи, заходи, заходи, види, форми) і про забезпечення профілактичної діяльності організаційними засобами [3, с.365].

При дослідженні цього питання, насамперед, слід зазначити, що в життєдіяльності держави і суспільства постійно виникає необхідність свідомого конструювання й удосконалення механізмів управління. Цей процес об'єктивно-суб'єктивного характеру. Іншими словами, конструкція механізму управління завжди є наслідком відбиття, насамперед, об'єктивних законів. Порушення цього методологічного положення може привести до того, що реальний процес буде розвиватися не по свідомому, а по стихійно сформованому механізму. А.П. Закалюк звертає увагу на те, що «...проблема управління діяльністю щодо запобігання та протидії злочинності потребує нового системного викладення, в тому числі визначення через призму видової особливості його цілей, функцій, принципів, методів, механізму безпосереднього управлінського процесу в цілому, а також заходів забезпечення останнього» [4, с.377].

З огляду на важливість порушеної проблематики у вирішенні завдань протидії наркозлочинності питання аналізу сутності цього механізму, його використання та елементів є актуальним та значущим для кримінологічної науки. Розв'язанню цієї проблеми і присвячена дана стаття. Її наукова новизна полягатиме у формулюванні поняття та визначенні структурних елементів механізму протидії наркозлочинності.

Дане поняття конкретизовано виражає вимоги діалектики і системного аналізу по відношенню до явищ соціальної дійсності. Відповідно до цього це поняття забезпечує чітке бачення всієї діяльності, яке дає можливість

провести його аналіз в рамках існуючих категорій кримінології, прослідкувати форми його проявів в повсякденній кримінологічній та правоохоронній практиці.

Аналіз наукових праць, що різною мірою стосуються категорії «механізм», свідчить, що без застосування системного підходу неможливим є його об'єктивне дослідження, а, отже, і теоретичний аналіз, і практичне застосування. Слід констатувати неоднозначність розуміння сутності цієї категорії. Складність вибору підходу до визначення компонентів механізму також обумовлює складність досліджуваного поняття. Дослідження механізму як системи зі всіма її елементами та їх взаємозв'язками допоможе повністю розкрити значення цього поняття.

Стосовно такого соціального феномена як протидія злочинності, термін «механізм» повинен застосовуватися, перш за все, в прикладному аспекті, маючи на увазі необхідність досягнення певної результативності від завданого кримінологічного впливу. При цьому поняття «механізм протидії злочинності» дійсно буде похідним від поняття «протидія злочинності». Про ефективність механізму в цьому випадку можна буде вести мову тоді, коли будуть оцінені всі можливі форми його прояву і використання в безпосередній кримінологічній практиці, а також у разі його відповідності нормативно визначеним стандартам.

При всій місткості і багатогранності поняття «механізм» воно у всіх випадках покликане показати системно-динамічний, функціонально-структурний зріз соціальної дійсності, архітектоніку кримінологічного впливу, і цей важливий аспект не можна ігнорувати.

Для того, щоб вивчити сутність механізму протидії наркозлочинності, визначитися з його дефініцією і структурою, доцільно використовувати метод дослідження за аналогією, який дозволяє на підставі одержаних раніше знань вийти на новий рівень узагальнення, генерувати нові ідеї і розробляти наукові положення. Дослідження даного механізму в

зв'язку з цим повинно проводитися на основі аналізу складових аналізованої конструкції компонентів.

Першою з них, поза сумнівом, є «механізм правового регулювання». Наразі в правознавстві цей термін використовується досить часто і в самих різних значеннях, і в інтерпретаціях. Наприклад, Г.А. Аванесов з приводу механізму правового регулювання профілактики злочинів відзначає, що «...даний механізм складається з трьох головних елементів: правових норм, правових відносин, актів реалізації права... Центральна роль в механізмі правового регулювання належить нормам права, які служать моделлю правомірної поведінки і встановлюють відповідальність за поведінку протиправну. Механізм правового регулювання у сфері профілактики не є якимсь особливим, самостійним механізмом, а є проявом механізму правового регулювання в цілому, але стосовно специфічної області суспільних відносин, своєрідного об'єкту. Тому (завдяки цій специфіці) механізм профілактичного правового регулювання знаходить як би локальну структуру. В зв'язку з цим ми і говоримо про особливості правового регулювання у сфері профілактики, про відповідний аспект правового регулювання».

Висловлюється також думка, що «механізм» – це взаємодія деяких елементів, суб'єктів і об'єктів будь-якої діяльності [5, с.76]. Відповідно до нього механізм в зауальованій формі зводиться до відносин в якій-небудь області, наприклад, механізм управління – до управлінських відносин, а у сфері протидії злочинності – до відносин між відповідними суб'єктами.

Механізм протидії наркозлочинності в змістовному плані виступає системним і багатогранним утворенням, що допускає різні підходи до свого трактування. Ці підходи, які дозволяють у ряді випадків використовувати науковий потенціал інших наук (перш за все, психології, кібернетики, соціології, різних галузей права, які комплексно вивчають різні аспекти управління), направлені на те, щоб

розкрити ті або інші, часом вельми істотні, сторони діяльності з протидії злочинності і властиві їй механізми.

При цьому, в основі дії будь-якого механізму, у тому числі й в середовищі протидії наркозлочинності, завжди лежить взаємодія елементів різних систем. Проте, підхід механічного їх об'єднання в єдине ціле не дозволяє змалювати його у вигляді функціонуючої системи, вичленувати в ній визначальні структурні і інтеграційні зв'язки. Тільки розгляд з використанням системного підходу дозволить розкрити механізм так, щоб теоретичні положення з максимальною ефективністю використовувалися в практичній діяльності.

Механізм протидії наркозлочинності повинен формуватися відповідно до закономірностей, що характеризують виникаючі суспільні відносини. Це очевидне твердження, що не вимагає глибокого аргументування. В реальній кримінологічній практиці суб'єкти протидії злочинності керуються не закономірностями, а сформульованими на їх основі нормами права (принципами діяльності), на базі яких реалізується кримінологічний вплив. Тому одним з елементів механізму є юридичні підстави (норми, правозастосовні акти, практика) здійснення різних форм кримінологічного впливу на наркозлочинність.

Функціональне призначення механізму протидії наркозлочинності полягає в тому, що він допомагає реалізувати організуючий потенціал, який має правоохоронна система, як соціальне явище, приводить її в динамічний стан. Це значить, що в рамках механізму повинна здійснюватися певна діяльність відповідно до встановлених правил із застосуванням відповідних методів впливу відносно іншого соціального явища, якою є злочинність. Сказане означає, що як елементи механізму протидії наркозлочинності повинні виступати засоби і методи кримінологічного впливу.

Механізм протидії наркозлочинності формується та функціонує в рамках конкретної системи. Отже як середовище, поле реалізації організуючого потенціалу механізму протидії наркозлочинності виступає система протидії

злочинності в цілому. Її організаційна структура представлена комплексами цілей, задач, суб'єктів, об'єктів, рівнів, форм і принципів протидії злочинності [6, с.22–24].

Основою всіх перелічених вище елементів механізму протидії злочинності, що зв'язує, виступають інтеграційні зв'язки, які зараз розглядаються як універсальні засоби оптимізації його функціонування.

Нарешті завершальною характеристикою механізму протидії наркозлочинності буде процес удосконалення, що в цій системі має безперервний характер, оскільки поки існує управління, буде існувати і постійна потреба в його удосконаленні. Однак безперервність зазначеного процесу аж ніяк не обумовлює однотипність його протікання. Для кожного конкретного періоду часу характерні особливі шляхи й напрямки поліпшення механізму протидії наркозлочинності. Вони залежать не тільки від змін, що відбуваються в самій системі, але й від рівня розвитку суспільства, науки і техніки, а також досягнень передової управлінської практики. Протидія наркозлочинності відноситься до класу так званих систем, що постійно розвиваються, вимагають фактично постійного удосконалення своєї діяльності відповідно до змінюваних зовнішніх умов і виникаючих нових вимог.

Одночасно варто підкреслити, що розвиток і вдосконалення механізму протидії наркозлочинності – це складний, багатоаспектний і циклічний процес, причому його реалізація є можливою за умови цілеспрямованої і повсякденної роботи як окремих працівників, так і їх спільнот на всіх ступенях системи протидії злочинності.

Таким чином, оцінюючи механізм протидії наркозлочинності в цілому, варто підкреслити, що це багаторівнева ієрархічна система. Кожному рівню побудови відповідає певний набір елементів. Їх можна виявити, якщо почати спробу розглянути протидію наркозлочинності в таких зрізах, в яких проявляються супутні суспільні процеси і відповідні форми кримінологічного впливу із властивими їм засобами, методами і способами.

Крім того, слід мати на увазі, що механізм протидії наркозлочинності функціонує не тільки по вертикалі, але й по горизонталі, тобто відбувається складне переплетення і взаємодія засобів, методів і способів кримінологічного впливу.

Отже, під механізмом протидії наркозлочинності слід розуміти таке системне утворення (узяті в єдності всю сукупність) норм, принципів, інститутів (державно-правових і суспільно-політичних), форм, методів і засобів (організаційних, правових, економічних, соціально-психологічних) зв'язків і відносин, за допомогою яких забезпечується кримінологічний вплив на специфічні об'єкти для досягнення поставлених цілей.

У вузькому розумінні (буквальному) цей механізм являє собою сукупність форм, методів і засобів, за допомогою яких відповідними суб'єктами здійснюється різноманітна діяльність у сфері протидії наркозлочинності.

Ще раз підкреслимо, що механізм протидії наркозлочинності на різних рівнях охоплює набір елементів, з власними змістовними характеристиками, співвідношеннями і т.д. І, нарешті, практика свідчить, що для будь-якої сфери, будь-якого рівня функціонування механізм кримінологічного впливу, в принципі, залишиться мертвою схемою, кістяком, якщо в ньому буде принижений, забутий суб'єктивний людський фактор, тому що без кваліфіко-

ваних виконавців жоден, навіть добре налагоджений, механізм не в змозі функціонувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія / О. М. Литвинов. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.
2. Жалинский А. Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР: вопросы теории / Жалинский А. Э. – Львов : Изд-во «Вища школа», 1976. – 193 с.
3. Аванесов Г. А. Криминология / Г. А. Аванесов.. – М. : Акад. МВД СССР, 1984. – 500 с.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. / Закалюк А. П. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – 2007. – 424 с.
5. Ключев О. М. Взаємодія підрозділів органів внутрішніх справ на регіональному рівні : монографія / О. М. Ключев. – Х. : Основа, 2005. – 380 с.
6. Юхно О. О. Теорія та практика оперативно-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ : монографія / О. О. Юхно. – Одеса : Інтерпінт, 2010. – 368 с.

Ступник Я. В. Поняття і структура механізму протидії наркозлочинності / Я. В. Ступник // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 994–997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11cjvmpn.pdf>

Виконано аналіз основних елементів механізму протидії наркозлочинності та сформульовано на цій основі його поняття, а також визначені відмінності від суміжних категорій.

***

Ступник Я.В. Понятие и структура механизма противодействия наркопреступности

Выполнен анализ основных элементов механизма противодействия наркопреступности и сформулированы на этой основе его понятия, а также определены отличия от смежных категорий.

***

Stupnik Ya.V. Definition and Structure of the Drugcrimes Prevention Mechanism

The analysis of basic elements of the drugcrimes prevention mechanism is devoted and also to formulation of its concept as well as to defining differences from adjacent categories.